

ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ ЛЬВІВЩИНИ

Abstract. Factors determining the migratory behavior on the labor market are analyzed. On the basis of results of the research, the main types of the migratory behavior are selected, in particular, potentially active, really active, passive, and forcedly active ones.

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах становлення ринкових відносин особливо актуальним є глибоке, всебічне вивчення впливу трудової міграції на формування та функціонування ринку праці. За роки перехідного періоду українське суспільство стало свідком і учасником соціально-економічних трансформацій, що змінили ситуацію в різних сферах суспільного життя, посилили напруження в соціальній сфері і негативно вплинули на рівень життя населення всіх регіонів України. Особливих змін зазнав ринок праці, становлення якого супроводжувалося вивільненням великої кількості працівників, зростанням проблем зайнятості та працевлаштування. У Львівській області, як і в інших регіонах держави, трансформаційні процеси супроводжувались високим рівнем безробіття, неповною зайнятістю, низькими заробітками.

Розвиток ринкових відносин у нашій країні, відкритість кордонів та демократизація суспільства зумовили активізацію міграційних переміщень. Заробітчанські закордонні подорожі громадян України, зокрема Львівського регіону, їхня соціально-економічна значимість потребують детального вивчення і осмислення цього явища, його передумов та наслідків. Водночас досі немає необхідного статистичного обліку міждержавних переміщень населення. Численні соціологічні дослідження, які проводили останнім часом, спрямовувалися головню на виявлення міграційних настроїв, визначення та аналіз ставлення людей до ситуації у власній країні та регіоні, а не на вивчення власне трудової міграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міграційні процеси в системі економічних відносин були і є предметом дослідження багатьох учених. Зокрема, у працях закордонних економістів С. Брю, П. Кругмана, А. Лаффера, К. Макконелла, Я. Мінсера, А. Роя, П. Стакера та інших знайшли відображення проблеми управління імміграційними потоками. З'ясуванню теоретичних проблем міграційних переміщень населення та їх кількісної оцінки присвячені наукові розробки вчених колишнього Радянського Союзу, зокрема, Ж. Зайончковської, Т. Заславської, Л. Рибаківського, І. Царенко. Окремі соціально-економічні аспекти міграційних процесів досліджували і сьогодні вивчають такі українські вчені: Е. Лібанова, О. Малиновська, Т. Петрова, О. Позняк, І. Прибиткова, Ю. Римаренко, М. Романюк, О. Хомра.

Відомий дослідник у сфері зайнятості та трудових міграцій Е. Лібанова, говорячи про масштаби цього явища, зокрема зазначає, що "близько 2 мільйонів економічно активних громадян України працюють за кордоном" [1]. Думку, що головною умовою функціонування економіки є наявність ефективного ринку праці, вагома складова якого – трудова міграція, обстоюють вчені-економісти М. Долішній та С. Злупко [2, с. 151].

Визначення причинно-наслідкових зв'язків між міграційними процесами і розвитком ринку праці потребує взяття до уваги й уточнення різноманітних аспектів організації функціонування ринку праці. Однак, незважаючи на кількість теоретичних досліджень і концепцій стосовно міграційних процесів, недостатньо вивчена проблема трудової міграції як чинник впливу на ринок праці.

Вважаємо, що ринок праці – вагома складова підсистема національної економіки, функціонування якої забезпечує залучення праці як економічного ресурсу до сфери виробництва; узгодження та координацію попиту та пропозиції на ринку праці; купівлю-продаж праці та визначення її ціни (заробітної плати); зайнятість населення за допомогою механізму найму; організацію оплати праці, соціальне страхування та належні умови праці; соціальний захист найманих працівників; формування за допомогою підвищення кваліфікації та перенавчання, професійно-кваліфікаційної структури робочої сили. Проведені дослідження засвідчують, що сучасний ринок праці характеризується стійким зниженням попиту на робочу силу і зростанням обсягу пропозиції. Вищезазначене зумовлене дією багатьох чинників, серед яких головні такі: баланс основних макроекономічних пропорцій; галузева структура господарства; ступінь науково-технічного розвитку; рівень життя населення; ступінь сформованості ринкових відносин; стан соціальної та виробничої інфраструктури та міграція населення.

Міграція за межі країни, яка за часів адміністративно-командної системи господарювання була неможливою, в ринкових умовах стає поширеною, доступною для різних соціальних груп населення, що виявляється у зростанні трудових міграційних процесів й мобільності працездатного населення тощо. На нинішньому етапі формування ринку праці міграція населення є вимушеною і в переважній більшості випадків має нелегальний характер. Недостатня увага держави до цієї проблеми спричиняє виникнення деструктивних явищ. Нелегальний характер трудових міграцій стає причиною порушення прав людини, зростання криміногенної ситуації та тіньового сектора економіки.

Міграційні процеси є індикатором реакції населення на зміни в економічному, політичному та соціальному житті суспільства. Саме темпи, напрями та масштаби цих процесів певною мірою свідчать про стабільність або, навпаки, нестабільність суспільного розвитку в країні, відображають соціально-економічну диференціацію регіонів держави.

Для розробки й реалізації активної політики у сфері регулювання трудової міграції в Україні необхідно чітко визначити чинники, що зумовлюють ці процеси та кількісну оцінку залежності міграції населення від цих чинників. Саме вивчення

причинно-наслідкових зв'язків міграції населення має бути пріоритетним завданням у вирішенні цієї проблеми.

Найважливішу роль у міграційних переміщеннях населення відіграють соціально-економічні чинники (доходи населення, рівень безробіття тощо). Соціальні та економічні чинники, взаємопроникаючи, утворюють складний комплекс умов, який цілісно впливає на міграційні переміщення населення [3]. З позиції управління міграціями значення мають не окремі чинники, а територіальні відмінності між ними.

Деякі економісти вважають, що напрями і результативність трудової міграції не мають тісного зв'язку з рівнем працевзабезпеченості регіонів, а передусім залежать від міждержавної диференціації умов життя населення. Свій погляд вони обґрунтовують тим, що приплив населення мають не тільки праценододатні, але й праценододаткові райони; відплив – не лише праценододаткові, але й праценододатні. А напрями міграційних потоків головню зорієнтовані на території з вищим рівнем життя [4].

На нашу думку, більшість територіальних переміщень населення відбувається з метою пошуку місця праці. З огляду на це вважаємо, що одним з головних чинників, які впливають на трудову міграцію, є стан регіонального ринку праці. Трудова міграційна поведінка населення відбувається переважно в країни з більшими можливостями працевлаштування, тобто з менш напруженою ситуацією на ринку праці. Зауважимо, що на макроекономічному рівні міграцію населення традиційно розглядають як вагомий елемент ринку праці. Між міграцією та ринком праці є двосторонній зв'язок: регіональні ринки праці визначають напрями міграції населення, а переміщення людей впливають на стан ринку праці. Зважаючи на це, головні економічні чинники трудової міграції такі: по-перше, стійкі міждержавні відмінності в рівнях зайнятості; по-друге, надлишки переміщення.

Згідно з економічною теорією, наявність безробіття в потенційному місці прибуття збільшує рівень невизначеності величини доходу в перспективі, що відповідно знижує ймовірність міграції індивіда у певну країну. За аналогічних умов міграційний приплив буде вищим у тих країнах, де попит на робочу силу перевищує її пропозицію. Зауважимо, що трудова міграція сприяє вирівнюванню рівня зайнятості.

Вагомий вплив трудової міграції на економічний і соціальний розвиток, збільшення її обсягів та інтенсивності в Україні й регіонах зумовлює важливість дослідження міграційних процесів. Виникла проблема дослідження вже здійснених міграційних подорожей, їх характеру та напрямів, головних причин і наслідків, найпоширеніших типів міграційної поведінки населення.

Умови переходу до ринку зумовили низку кризових явищ у системі регулювання трудових ресурсів. Особливо ці кризові явища простежуються в промислових регіонах колишнього СРСР, серед яких Львівський регіон вважають одним із трудомістких та економічно розвинутих. За умов сучасної соціально-економічної ситуації трудова міграція поряд з безробіттям та незайнятстю населення посідає одне із високих рейтингових місць у масових опитуваннях населення.

Постановка завдання. Реальний стан трудової міграції у Львівському регіоні вивчався на підставі проведеного конкретно-соціологічного дослідження, зrealізованого у листопаді – грудні 2004 р. Дослідження було репрезентативним (усього було опитано понад 600 респондентів) і охоплювало доросле працездатне населення м. Львова. Його метою було з'ясування міграційних настанов та специфіки міграційної поведінки різних верств населення за умов виїзду за кордон у пошуках місця праці. Особливою дослідницькою метою був аналіз головних причин, що зумовлюють це явище, а також спрямованості міграційних переміщень.

Виклад основного матеріалу. За результатами дослідження та на підставі самооціночних суджень ми виділили домінуючі позиції респондентів стосовно міграційної поведінки, виокремили "потенційно активний", "реально активний", "пасивний" та "вимушено активний" міграційні типи працездатного населення.

З потенційно активним типом себе ідентифікували особи, які наразі у своїй життєдіяльності не прагнуть нічого змінювати, хоча у їхній мотиваційній сфері присутні наміри до можливої (за сприятливих обставин) міграційної поведінки. Їх частка в структурі опитаного працездатного населення становила 27,2% від кількості опитаних.

Пасивний міграційний тип – це "зневірені" (3,9%), які досить тривалий час не можуть знайти роботи в регіоні, вичерпали всі можливості для її пошуку. У мотиваційній сфері "зневірених" наявні мотиви, близькі до активних міграційних дій, однак їх реалізація потребує відповідних обставин і насамперед бажання особистості до кардинальних змін у напрямі трудової міграції.

Реально активний тип – це передусім особи, які своїми діями зrealізували міграційну поведінку, тобто мають дозвіл на працю, візу, постійну роботу тощо. Це ті, хто залишив територію проживання внаслідок зміни місця праці. Їх частка у Львівському регіоні становила 14,1% від кількості опитаних.

Вимушено активний тип міграційної поведінки – це населення, що змушене було змінити місце праці та територію проживання під впливом певних обставин (звільнення, втрата основного місця праці з різних причин, сімейні обставини тощо). Частка опитаних, що ідентифікували себе із цим типом, становила 17,2%.

Фактично-стабільне населення – це 37,2% респондентів, які задоволені тим, що мають на цей час (робота, місце проживання, рівень життя), і за будь-яких обставин не мають намірів нічого змінювати у своєму житті та трудовій поведінці [5, с.142–143].

Як виявило дослідження, активну позицію на ринку праці займають спеціалісти технічного профілю (23,8%) та кваліфіковані робітники (15,5%). Вимушена міграційна поведінка особливо характерна для осіб, які займаються індивідуально-трудою діяльністю. Найпоширенішим видом діяльності для вимушеного типу мігрантів є "човникова" торгівля, сезонні заробітки (маятникова міграція). Робота, яку виконують представники цього типу, часто не відповідає їхньому кваліфікаційному рівню.

Результати проведеного дослідження засвідчили масовість і характерні особливості трудової міграції в регіоні. Зокрема, серед пріоритетних міграційних ори-

ентацій населення найбільшою популярністю користується Італія (63,4% від кількості опитаних), США (37,9%), Португалія (34,4%). Менш рейтингові позиції посіли Іспанія (18,3%), Канада (17,3%), Велика Британія (11,9%), Греція (11,9%), Ізраїль (8,7%), Польща (7,8%), Чехія (3,7%), Голландія (3,1%), Франція (2,9%). Окрім того, простежується тенденція непопулярності східного напрямку трудової міграції. Зокрема, на Росію зорієнтовано лише 0,2% від кількості опитаних респондентів.

За результатами опитування виявлено відмінності в мотиваційних намірах населення. Якщо до США та Канади прагнуть виїхати з метою залишитися на постійне місце проживання (далекосяжна економічна мотивація), то мотивація трудової поведінки виїжджаючих, наприклад, в Італію, Португалію, Грецію, Іспанію зумовлюється суто ситуативними, прагматичними цілями ("заробити на життя", "поліпшити своє матеріальне становище").

Якщо простежити особливості трудової міграції залежно від віку, то найбільший відсоток серед активних мігрантів посідають особи від 40 до 49 років. Їх частка становить 17,6%. Близько 16,0% – це особи 18–29 років. Реальними мігрантами є також 10,3% опитаних, яким від 30 до 39 років, та представники порівняно старшої вікової групи (12,5% – це респонденти віком 50–59 років).

Сучасні дослідження, які були проведені у м. Львові та Львівській області (5–12 травня 2007 р.), показують, що домінуючим чинником трудової міграції є низька заробітна плата і відповідно є нормальним бажанням заробити гроші на проживання собі та своїй сім'ї, оскільки рівень заробітної плати в Україні не дозволяє не лише розраховувати на придбання житла чи автомобіля, але й просто не дає можливості купувати пристойний одяг та елементарну побутову техніку. Більш того, поїздка кожного п'ятого респондента була зумовлена безробіттям. Втім, кожен восьмий респондент зазначив, що основним мотивом до трудової міграції є саме купівля житла, підтверджуючи тезу про те, що чи не найбільша частка зароблених мігрантами коштів вкладається в нерухомість.

Однак, за результатами дослідження "Регулювання трудової міграції – виклики для України", яке проводилось з ініціативи "Польсько-Американсько-Української Ініціативи про співпрацю" та Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України (2006) не вдалося встановити, скільки в середньому заробляють українські трудові мігранти. Отримані дані коливаються від 200 доларів на місяць на сільськогосподарських роботах в Польщі до 1000 євро на місяць на будівництві у Португалії. Так, заробітна плата середньостатистичного мігранта може бути різною і в першу чергу залежить від країни перебування та сфери зайнятості.

Зважаючи на те, що кінцевим пунктом міграції є країни з різною специфікою ринку праці, в трудовій міграції беруть участь українці різних вікових категорій. Це стосується як жінок, так і чоловіків, частка яких у загальній кількості мігрантів в окремих країнах становить 55,94% і 44,06% відповідно. Мігранти, що працюють за кордоном, як правило вибирають такі країни, як Польща, Чехія, Російська Федерація, для нетривалого перебування, наприклад, на сезонні роботи. У такі країни, як Іта-

лія, Португалія, Іспанія респонденти (71% – це жінки) виїжджали на термін, як правило, не менше одного року. Отже, опитування не дозволяє підтвердити те, що серед мігрантів виразно домінують жінки. Це стосується лише окремих країн, специфіка міграційних потоків потребує окремого детального дослідження. Опитування підтвердило те, що сьогодні виїжджають за кордон, як жінки, так і чоловіки віком 26–50 років (73% і 66,3% відповідно).

Отримані результати дозволяють реалістично оцінити мотивацію до трудової міграції, що домінують серед населення з найбільшим міграційним потенціалом. Зокрема, не знаходить підтвердження поширена точка зору, що виїзд на заробітки обумовлений абсолютною неможливістю здобуття коштів на проживання в Україні, наприклад – через високий рівень безробіття, адже лише 28,7% опитаних виїхали працювати в іншу країну через цей чинник. Не підтвердилась і гіпотеза про те, що більшість людей виїжджають з України у зв'язку з підвищенням власної кваліфікації чи кар'єрного росту, адже частка таких мігрантів становить лише 4,9% [6, с. 23].

Таким чином, ми маємо підтвердження дуже специфічного відтоку робочої сили з України – люди з вищою освітою, висококваліфіковані фахівці, виїжджають працювати за кордон переважно як прості робітники.

Висновки. Отже, внутрішній ринок праці сьогодні постійно втрачає найактивнішу та найконкурентоспроможнішу частину свого трудового потенціалу. На нинішньому етапі формування ринку праці в Україні, зокрема в регіоні, міграційний чинник має значний вплив, оскільки послаблює прояви негативних наслідків процесів безробіття. Проте трудові міграційні процеси у своїй основі є глибоко суперечливими. Міграційні переміщення працездатного населення дають змогу згладжувати деякі з поточних економічних труднощів і суперечностей економічного розвитку, але водночас призводять до нагромадження суперечностей, пов'язаних з переважно нелегальним характером трудових міграцій. Масштабність міграційних процесів, особливо вплив кваліфікованих кадрів, є причиною значних втрат інтелектуального потенціалу країни. Простежується негативний вплив трудових міграцій на формування регіонального ринку праці. Багатоаспектний вплив трудових міграцій на різні сторони життєдіяльності населення України вимагає активізації зусиль держави щодо захисту інтересів її громадян, а на регіональному рівні – взяття до уваги особливостей міграційної поведінки в соціально-економічному розвитку регіону. Особлива увага має бути зосереджена на оцінюванні та врахуванні міграційних потоків з позиції комплексно-пропорційного розвитку регіонів, успішність якого визначає стабільність національного господарства.

-
1. *Лібанова Е.* Людина на ринку праці / Е. Лібанова // Уряд. кур'єр. – 2004. – 20 квіт.
  2. Трудовий потенціал, зайнятість і ринок праці / М.І. Долішній, С.М. Злупко, Т.С. Злупко, Т.Б. Токарський. – Львів : Вид-во Львів. ін-ту внутр. справ, 1997. – С. 151.
  3. *Хомра А.У.* Миграция населения: вопросы теории, методики исследования / А.У. Хомра. – К. : Наук. думка, 1979.
  4. *Петрова Т.П.* Механизм миграционного обмена: методы исследования / Т.П. Петрова. – К. : Наук. думка, 1992.
  5. *Козак Л.В.* Особливості міграційних процесів в сучасному українському суспільстві / Л.В. Козак // Зб. матеріалів на пошану доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Степана Злупка. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – С.140–149.
  6. *Бережанська І.* Особливості трудової міграції в регіональному соціально-економічному просторі : соціол. вимір / І. Бережанська, Г. Щерба, О. Яремкевич // Вісн. Львів. ун-ту. – (Серія економічна). – Вип. 38. – С. 18–24.